

ւանդուին, կրնան ապրիլ հազարաւոր տարիներ, ինչպէս Էսքիմոներու զրոյցները, որոնք տառական կերպով նոյն են Աշխատանի ափանց վրայ ու Ալասկայի մէջ, թէպէտ բնակները իրենց բնակավայրէն մէկ օրուան ճամբայ հեռաւորութենէ աւելի անդին եղածին վրայ բնաւ տեղեկութիւն չունին:

Ուստի երբեք անհաւանական նկատելու չէ որ տեղանուններ, որոնք դիցաբանութեան մէջ ծրարուած են, շատ երկար ատեններ պահպանուած ըլլան:

Ա' երեւի ուրեմն թէ ամենահին Եգիպտացիներուն քաղաքակրթական կապակցութիւնները, ինչպէս նաեւ իրենց դիցաբանութեան մէջ դրսևած տեղերուն բնական հանգամանքներուն նկարագրութիւնները՝ Վովկասի երկրամասը կը մասնանշեն: Երբ, ասկէ զատ, կը տեսնենք որ դիցաբանութեան գլխաւոր տեղերուն անունները նոյն յարաբերական դիրքերուն մէջ կը գտնուին, զօրեղ հիմք կ'ունենանք այդ երկրամասը նկատելու բնավայրը Եգիպտացոց ամենահին քաղաքակրթութեան:

Գ. ՓՆՏՂԱՆՆ

ՍԱՑԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿ, Աղօթամատենան Ս. Գրիգորի Նարեկացոյ . արդի հայերէնի վերածեց՝ ԹՈՐԳՈՒՄ Եպիսկոպոս: Գահիրէ 1926, էջ ԺԸ+367:

Լայրնիցի համար բռնուած է, թէ ուրիշներու գրութեանը մէջ աւելի պատուական բաներ կը գտնէր, քան որ հեղինակն իւրը զետեղած էր հոն: Կեղեցիկ վկայութիւն, տարակոյս չկայ, Լայրնիցի հարուստ հանձարին, բայց եւ հաւաստի փաստ, թէ կան անհամար գրքեր, որոնք քիչ բան կ'ընծայեն — մեծ մտքերու:

Այս տեսութեամբ՝ ծայրագոյն կատարելութեան նշանակ է, երբ գրութիւն մը թէ աղքատիկ մտքերու մատչելի է, եւ թէ միաժամանակ՝ կարող է տոկալ ամենախիղիւ հանձարին անգամ:

«Նարեկ» հանրածանօթ Աղօթամատենանը ԺԱ. դարուն սիրգէնէ ի վեր՝ բառին ամենալայն առումովն եղած է Բողոքական գիրք մը: Եւ սակայն ազգին ամենէն կարող խոլարկու մտքերէն մին հ. Գարբիէ Աւետիքեան կը վկայէ, թէ «Սքան-

չեղբորեւստ մատենիս բարձրութիւն կամ խորութիւն բերանցէ Դիւր շուր շուր»: Իսկ Յակոբ Արք. Նալեան (1745) իր մտքին ու երեւակայութեան բովանդակ կորովն այս գրքին վրայ պատուէն ետեւ՝ կը խոստովանի թէ «Աղամանդէ պալատին խեցիէ դուռ շինեցի»: Բարեբաղ Շահբաղ մինչեւ իսկ գաղափարն ունեցեր է Նարեկացին Տանդէի հետ բաղդատելու. «Երկուքն ալ, գրեթէ հաւասարապէս, մէկը Խալիլոյ եւ միւսը Հայուն հաւար եղած են երկու գերազանցապէս տոհմային տաղանդներ, տոհմային հանձարներ, պէտք է բռնել, ասէն քանի յաւալ: Երկուքն ալ, գրեթէ հաւասար չափով իմաստասէր ու բանաստեղծ եղած են մի եւ նոյն ժամանակ եւ յաւերժացողիչները՝ իւրաքանչիւրը իր տոհմին եւ ժամանակին իմաստասիրութեան եւ իւրաքանչիւրը իր ժողովուրդին բանաստեղծական աւելին: Երկուքն ալ... արտադրած են գործեր, երկու վիթխարի գործեր, որոնք կոչուած են անկիւնաքարք ու պարծանքք ըլլալու երկու ժողովուրդներու գրականութիւններուն» (Բիրակն, 1903, Փետր. 1, էջ 89): Իսկ նոյն Հ. Աւետիքեան՝ «Մի այլ Յունաստան, կը գոչէ, մի բնաւ ինքնապարծ ճոխացի յիւրն Որփէոս կամ ի Հոմերոս, եւ մի Խալիլա ի Ալիբալիսոս կամ յՈվիտիոս, զի վեհ քան զնոսա առ հայաստանայքս ծագեաց երանաշնորհն Գրիգորիոս, որ զԽալիլոս զապստամբ հոգին բանաստեղծութեան հնազանդել ընդ թեւօք աստուածայնոյ հոգւոյն» (Նարեկ Աղօթից, 1859, էջ Ը):

Համաշխարհային գրականութեան մէջ Նարեկացոյն այս գործը մեր կարծիքով, անոր համար մանաւանդ ինքնատիպ ու եզակի պիտի նկատուի, որովհետեւ Նարեկացին է միակը, որ «ԱՂՕԹՔ»-ը բնական ձեւով բարձրացուցեր է. այսինքն տուեր է մարդկային գրութիւն մը, որ երկնուած է դասականութենէ յառաջ խորաբնութիւն, ու գրուած ազգային կամ մանաւանդ ինքնայատուկ, «նարեկեան» բարբառով: Հոս հետեւաբար, Աղօթքը կը ներկայանայ այլեւս իբր ամենաբնորոշանալի գաղափար՝ կրօնական նոյն ազգի արտայայտութիւններու, եւ ինքնակացօրէն նիւթը կը կազմէ ամբողջ գրութեան մը (Նարեկի): Արեւելի է ի հարկէ դեռ ուրիշներու հետ եւս բաղդատել եւ նմանութեան ակնբերեզծեր ցոյց տալ օրինակ՝ մէկ կողմանէ Նարեկի եւ միւս կողմանէ Ս. Ա. Գոռտինոսի խոստովանութիւններուն, կամ Նմանութիւն Քրիստոսի աշխարհածանօթ գրքին, ինչպէս եւ Ս. Թեոբեզիայի սիրակեղ սրտի սլացմունքներուն, մինչեւ իսկ Գալթի Սաղմունքներուն միջեւ, բայց եւ այնպէս՝ Նարեկի անունով ոչ մի է. այլ է ու կը մնայ գաղափարն Աղօթաբնութիւն, իբր Երկնայնոցիչ նոյն սեռին: Թէեւ — ցաւալի է բռնել — Ընդհ. Գրականութեան մէջ հազիւ հատակոտորներով կամ պատահական նշոյլներով միայն ծանօթ է նա, առաւելապէս Պր. Ա. Չոպանեանի խանդեաւորն ու բեղուն գրչին շնորհիւ:

Ի՞նչ արժէք կը ներկայացնէ Գրականութեան համար «Աղօթք», որուն մասնակի տարրներն են այլեւս՝ Օրհներգ, Տաղ, Սաղմոս, Ողբ եւ նմաններ. եւ ինչո՞ւ Աղօթամատենան Նարեկացոյն համար եզակի փառքի տիտղոսը պիտի նկատենք: —

Աղօթքը նշանակուած իմաստով — քնարական սեռին մէջ՝ Կրօնական ներկայացնող ճիւղն է։ Քրիստոնէութիւնը, յստակելով Աստուածութեան գաղափարն ու զտելով մարդուն հոգեկան յոյզերը՝ ծնունդ տուաւ բանաստեղծութեան մը, որ անվերապահ երանութեամբ, լի հոգեով եւ ճշմարտութեամբ — կը պաշտէ, կ'երգէ ու կ'աղօթէ միանգամայն, եւ ընդունակ է ամէնէն հոգեպաշտ փիլիսոփայութիւններու, եւ կրօններու ամէնէն վսեմին յղացումները՝ մարդկային լեզուի մէջ խտացնելու, առանց շատ զգալի թերութեան։ Քնարականի յատուկ նիւթերու (motifs) մէջ ուրեմն Աղօթքն առանց համեմատութեան ամենագերազանց նիւթն է։ Ընդունակ՝ տիեզերական համանուագ մը ստեղծելու հոգիներու մէջ։ Արդարեւ, մարդկութեան նիւթական ու բարոյական մեծ յաղթանակին — զոր ֆաղաքարութիւն կ'անուանենք — արմատները թաղուած կան քնական — փոքր-տեղէն հոգին մէջ, որոնց վրայ կը բարձրանայ Իմաստութեան թաղանթը։ Իսկ անկէ վեր, երկնքի կապոյտին մէջ՝ կը ծալալի — արեւմտեան — տերեւախիտ ու ծաղկալի սաղարդը, որ ի վերջոյ պարտի կազմել, հասունցնել հոգիներու մէջ՝ համեղ ու զովարար պտուղներ, նշանակ՝ միութեական կեանքի, որ է ԱՂԹԻՔԻ, այսինքն մտերմիկ կենսակցութեան եւ խօսակցութեան ընդ Աստուծոյ։

Ուրեմն Աղօթքը մարդուն բարձրագոյն կարողութիւններուն արդիւնաւորման ծայրագոյն արգասիքն է։ Այս է մեծ Հսկողին «ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյն», որ գրքին բոլոր գաղափարներուն առանցքը կը կազմէ։ —

Ամէն գիրք իր հեղինակին հոգւոյն համեմատական ծնունդն է։ Ինչպիսի միտք՝ նոյնպիսի գիրք։ Երբ այս Աղօթամատեանի բարձրութիւնն ու խորութիւնը կը չափեմ, միտքս՝ կու գայ Իմբրսընի մէկ խօսքը, որ Նարեկացւոյն Ներսէսը կը պարզէ մտքիս առջեւ։ «Անոնք, որ ընդունակ են խոնարհութեան, արդարութեան, սիրոյ եւ կատարելութեան, արդէն իսկ այնպիսի բարձրագիւր կէտի մը վրայ կը դառնան, ուսկից կը տիրանան՝ գիտութիւններու, գեղարուեստներու, ճարտասանութեան, բանաստեղծութեան, գործունէութեան եւ հոգեկան արեւութեան։ Որովհետեւ այն, որ ընտել եւ բնական է այս բարոյական երանութեան, կանխաւ իսկ տիրացող է հոգեկան մէն մի մասնակի ուժերուն, զորոնք մարդիկ այնպէս բարձր կը գնահատեն։ ... Այնու որ այդ սկզբնական եւ առաջնակարգ գգաձումներուն կը բարձրանանք, կը զգանք թէ մեր հեռագոյն շրջագծէն նոյնհետայն Տիեզերքի կենդանին կը յառաջանանք, եւ հօն, իբր Աստուածութեան տաճարին մէջ, կը գնենք մայր նախապատճառները, եւ — ասոնց աստիճանական գործունէութիւնը ներկայացնող — Տիեզերքը կ'ըմբռնենք (Essays)։

Աւելցուցէք այդ պատկերին մէջ նաեւ քրիստոնէական խոր հաւատք մը, եւ այն ատեն եթէ զինքը Սուրբ անուանէք կամ հանճար՝ հաւատար է։ Վասն զի երկուքն ալ է Նարեկացին Գրիգոր։

Սուրբի մը սրտէն լիսած, հանճարի մը երկունքէն ծնած այս գիրքն է հա՛, զոր Թորգոմ Սրբազան արդի հայերէնի վերածելով կը մատուցանէ հանրութեան։ Բայց ճիշտ ալ այդ գրքին կրկնապէս արեւական ծագումը նկատի ունենալով՝ չեմ կարող հասկընալ այն վարանոտ շարժումը, որով կը մատուցուի Նարեկը՝ արդի Հայութեան։ «Չեմ կարծեր — բռնած է նախաբանին սկիզբը — թէ ժամանակին ոգիին ընդդէմ գործած պիտի նկատուիմ, Նարեկի աշխարհաբարի այս նոր վերածումը ներկայացնելով հանրութեան»։ Արդեօք ո՞վ կամ ի՞նչն է այդ «ժամանակի ոգին», որուն առջեւն գողցես խորին պատկառանք պիտի անցնին մինչեւ իսկ Սրբութիւնն եւ Հանճարը...։ Բայց ինձ այնպէս կը թուի, թէ այդ նախաբանութիւնը լոկ հռետորական դարձուած մըն է հոս՝ բուն բուն լեզին առաջնորդող։ Վասն զի յաջորդ տողերուն մէջ Նարեկի ժողովրդականացման պէտքը շեշտող այնպիսի ծանր եւ ստիպողական պատճառներ կը շօշափուին, որ այլ եւս «ժամանակի ոգիին» հաճութիւնն իմանալու պատեհութիւն անգամ չի մնար։

Ի՞նչ պատճառներէ զրգեալ ուրեմն ձեռնարկած է Գերպ. Թարգմանիչն այս գործին։

Ամէն բանէ յառաջ պիտի շեշտեմ, թէ մեր օրերուն Նարեկի Թարգմանիչն ինքնին արդէն տեսակ մը խրախոյս է մեզի։ Կու տայ վերելքի զգածում մը դէպի օգասուն, սփոփարար բարձունքներ, գոհունակութիւն մը վերջապէս, թէ իտէալները կը փորձեն վերագառնալ՝ վերաշինելու համար մեր ներսը, իբրեւ անհատ եւ իբր արդ... ինչ. — քիչ-քիչ մը, զոր չենք կրնար տակաւին յստակ խօսքերով բանաձեւել։

Նախաբանը կը բացատրէ մեզի թէ «կրքի բռնկումներէն եւ մարդկային դարձ ու գոհնիկ մտլուցքներու լիանքներէն վատուածացած հոգիին համար չի կայ աւելի բարձր ու նորոգիչ սեւեռակետ մը, քան առօրեայ իրերու եւ անցքերու սահմաններէն անդին, գերերկային գեղեցկութեանց մէջ բարձրացող այն գաղափարը, որ պատկերն է Աստուծոյ կամ ճշմարտութեան սկզբունքին»։ Որ է բո՛ւ Վրօնին, իմա՝ քրիստոնէական, գերբնական Վրօնին յատուկ է մեր սիրտն ու հոգին սրբացնելու, արեւունցնելու եւ ուժեղացնելու գործութիւնը։ Եւ մենք ուրեմն պէտք ունինք այդ գործութեան, եթէ կուզենք խաղաղութիւն ստեղծել մեր ներսն ու մեր շուրջը, գիտնալով թէ այդ խաղաղութեան մէջ է, որ կը բնակին Աստուած ու մեր երջանկութիւնը։

Իբրեւ խնամածու Հովիւ՝ ի հարկէ ասկէ աւելի բանաւոր, աւելի փրկաւէտ բան չէր կրնար հիմ առնուլ իր ձեռնարկին, մանաւանդ տեղեակ բլաւով, թէ «դէպի Հաւատք» դէպի Վրօնին խորհուրդը գառնալու այն միտումը, որ, այս վերջին տարիներս, ուշագրաւ աստիճանով շեշտուեցաւ ամէնէն մեծ եւ յառաջագէտ ազգերու մէջ, ամէն ուղղութեան վրայ, յայտնապէս կը հաստատէ այս իրողութիւնը (թէ՛ «կրօնական զգացումը մէկն է — եւ առաջինը նոյն իսկ — այն գործութիւններուն, որոնք իրենց խաղաղաւէտ ներգործութեամբ կու

չուած են բարերար դեր մը կատարելու մարդոց անհատական եւ հանրային կեանքին մէջ)։

Սակայն պէտք ենք անտարակոյս դիտել, թէ Կրօնը պիտի չկարենայ երբեք իր բովանդակ օրհնութիւնները զեղուլ մեր անձին եւ Ազգին վրայ, ցորչափ զայն կը նկատենք աւելի իբր ՄԻՋՈՑ՝ խաղաղ եւ յաջողակ կեանք մը ապրելու համար ելլել վրայ... Կրօնը մեր քոյր-բէտն է բերքոյն նշանաւոր գործադրութիւնն է. հետեւաբար չի կրնար ստորագաս վախճաններու կամ պատահական բարօրութեան իբր միջոց օգտագործուիլ (այլապէս սակայն միշտ նախատուիլ), ինչպէս յաճախ հաւատքէ թափուր ընկերաբաններ կը «տեսաբանեն»։ Այն որ մանկական անվերապահութեամբ կ'ըսէ Աստուծոյ. «Աստ՝ ինձ առնել զկամս քո ԶԻ դու ես Աստուծո՞ւ իմ» — ան միայն կը հասկընայ Կրօնի ոգին եւ Նարեկի խօսքերուն իսկութիւնը։ Եւ այն ամենքը որ այդպէս կ'ուզեն սորվիլ թէ ինչ է Աստուծոյ կամքը, որուն համեմատ ապրելու են, պարտական են դիմել եւ անսալ քննարկել (Մատթ. 28, 18-19)։ Աստուծոյ մարմնոյն, որ ներկայացուցիչն է ընդհանրական Եկեղեցւոյ միակ եւ անտեսանելի Գլխուն։

Այդ առաքումն ի վեր՝ Կրօնը կը ներկայանայ այլ եւս «Եկեղեցւոյ» մէջ իբր մարմնացած. ուր սակայն կարելի է երկու բան որոշապէս զանազանել. նախ արտաքին ինչ ինչ տարրեր, իբր «Եկեղեցւոյ», որոնք ընդհանրապէս ազգային ու տեղական բնոյթ ունին. այսպէս՝ տեղական նուիրապետութիւն, լեզու, ծէս կամ նաեւ աւանդական սովորութիւններ։ Իսկ «Միջուկն» ի բնէ առարկայական է, հետեւաբար ոչ ազգային, այլ հասարակաց է, միջազգային է, ընդհանրական կամ կաթոլիկէ է. եւ Միջուկն այս է. — մարդկային ԲՆԱԶԱՆՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ եւ աստուածային ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ճշմարտութիւններու Միութիւնը —, որ աւանդ տրուած է ընդհանրապէս ազգէնէ կազմուած Եկեղեցւոյ զանաւորանին, որպէս զի մարդկութեան մինչեւ վերջին սերունդին հասցնէ նոյնութեամբ։ Բնազանցութեան եւ Յայտնութեան ճշմարտութիւններն անփոփոխ, անյեղի, յաւիտեական են, ինչպէս Աստուած ինքը, որ աղբիւրն է ամէն ճշմարտութեան։ Մարդիկ բնականաբար կարող են մշտապէս փոփոխել իրենց Գործը հանդէպ այդ ճշմարտութիւններուն (անոնց հարազատ իմաստներէն շեղելով), կարող նաեւ՝ օրաւոր աւելի խելամուտ ըլլալ անոնց մէջ, նորանոր անդրադարձումներով լաւ եւս լուսաւորուիլ, հմտանալ. բայց սակայն անոնք կը մնան յաւեւ նոյն, միշտ անփոփոխ։

Եկեղեցւոյ մէջ՝ թէ բացարձակ ճՈՒՆՈՒԹԻՒՆ, թէ՛ լիակատար ՀՆԱԶԱՆԻՈՒԹԻՒՆ սկզբունքներն իրենց կենսական դժուր կը ստանան՝ այդ յաւերժական ճշմարտութիւններու խորքէն, երբ թէ Առաջնորդ, թէ Հպատակ՝ միապէս կը բանան անոնց լոյսին՝ իրենց միտքն ու սիրտը։ Առանց իրական ճոխութեան եւ առանց յօժար հնազանդութեան — հաւատոյ եւ բարոյից նիւթերու մէջ — Կրօնը պիտի չկարենայ երբեք զեղուլ իր օրհնութիւնները մեր անձին եւ Ազգին վրայ, այլ ամէն ինչ արդէն իւրովի պիտի դիմէ զէպ ի քայ-

քայում։ Անոր համար, Նարեկացւոյ հետ այն միայն ճշմարտիւ աղօթակից է, որ ոչ թէ «ազգային կրօնի», «ազգային Եկեղեցւոյ» կամ «ազգային քրիստոնէութեան» եւ մեկուսացումի նմանօրինակ պատուարներու, այլ կ'աղօթէ ընդհանրապէս Եկեղեցւոյ համար, խնդրելով Ս. Հոգիէն անոր բարգաւաճումը. «նախաժամանեցէ առ իս գթութիւն քո», խօսելով յիս զարժանն եւ զպիտանիսն եւ զհաճոյսն քո ի ժամանակի, ի փառս եւ ի գովեստ աստուածութեանդ քո, եւ ի լրութիւն շինութեան կառուիլի Եկեղեցւոյ (Բան ԼԳ, Բ)։

Նարեկի ժողովրդականացման երկրորդ շարժառիթը կ'իմանանք հետեւեալ խօսքերէն, որոնք այնպէս մեկամաղձոտ ու վրդովիչ են, ինչպէս անգլիացի խոսքերու գէժ փշուրող ջրերու խոնջառաչումները. «Նարեկը, Հայութեան խղճմտանքին ամէնէն ջինջ աղաղակը, ամէնէն ապահով եւ մաքուր միջոցն է տալու համար կազդոյրն եւ սփոփանքը, որոնց կարօտն ունինք ամէնքս, հոգեպէս եւ ազգովին կրուած ահաւոր եւ աղիտալի այնքան մրկումներէ ետքը... Ժողովուրդի մը համար, որուն կեանքն ու պատմութիւնը իր եւ այլոց մեղքերէն ծնած գահավիժումներու յաջորդութիւն մըն է լոկ, ժողովուրդի մը համար, սակայն, որուն ամէնէն բարձր առաքինութիւնը ապրելու եւ փրկուելու իր իրաւունքին անառիկ զգացումն է եղած միշտ, ինչ բան, իր հոգիէն բղետած, ինչ ուրիշ զօրութիւն, աւելի քան այս գիրքը, պիտի կարենար նկատուիլ կարեւոր եւ էական»։

— Ամբողջ ազգ մը տխուր է, բազմադարեան կեանքի տխրութեամբ. այս իրողութիւնն է։

— Այդ ազգին կեանքն ու պատմութիւնը իր եւ այլոց մեղքերէն ծնած գահավիժումներու յաջորդութիւն մըն է. այս պատճառն է։

— Նարեկը այն դերն ունի, որ պիտի սփոփէ, պիտի մխիթարէ. այս՝ միջոցը կամ դարմանն է։

Ընթերցողը պիտի հարցնէ բնականաբար. ինչպէս կրնայ Աղօթագիրք մը դարման ըլլալ ցաւի մը կամ տխրութեան, որուն արմատները ոչ թէ գրքի, այլ կեանքին մէջ են, այն կեանքին, զոր ապրած են մեր նախնիք, եւ զոր կ'ապրինք մենք այսօր՝ աւելի խոր ու լայն համեմատութիւններով։ Ո՛րչափ բաղձալի էր, որ Գերպ. Թարգմանիչը փորձած ըլլար, գոնէ ընդհանուր գծերով, բացատրելու այս մութ կէտը. որպէս զի ժողովուրդը կապուած է ինչպէս միշտ անհրաժեշտ Նարեկին եւ իր կեանքին միջեւ, եւ ուղղեցոյց մ'ունենար՝ այդ գրքէն իրեն կարեւոր դասը քաղելու կամ նախատեսուած օգուտներուն իրօք մասնակցելու։

Մենք այնպէս կը կարծենք, թէ ակնապարար ու մխիթարական ոչինչ կայ, երբ այդ գրքին էջերուն մէջ Մեղքի անթուելի տեսակները տողանցաբար կամ խառնիխառն կը ծովանան աչքի առջեւ. մանաւանդ որ ընթերցողին մէջ արդէն բուռնեալ կան անոնցմէ շատեր։

Գարձեալ ոչինչ կայ մխիթարական, երբ այդ գրքին մէջէն կը լսենք մեղաւոր հոգւոյ մը զղում մը արտաբանող ձիւներ, սրբուելու, փրկուելու յուսով արձակած բուռն հառաչները, որ շատ կը նմանի աւաղախրումի մատնուած մարդու մը կացութեան։

Մինչեւ իսկ անոր սիրոյ ուժգին շեշտերը, Աստուծոյ սիրոյն պապական ժողովոյ տոնոյն զեղումները՝ կրնան ընթերցողին հոգին բուրբոններ անգգած թողուլ, եթէ վերջինս ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ մըն է լիկ, եւ անմասն այն խորին գիտակցութենէն, որով կ'ապրի Նարեկացին՝ իր հոգւոյն հիմքերն իսկ գողն մատնած — իբր երկունք մը, որմէ պիտի ծնանի «Նոր մարգը», այսինքն հարազատ քրիստոնեան, Աստուծոյ խնդ-սիր զաւակը:

Նարեկը՝ միայն հոգի Նարեկացիներ — համար հասկանալի եւ սփոփարար է. բոցել կուզեմ՝ եթէ ընթերցողն ինքն ալ «Հակող» մը, եթէ իր հասունութեան եւ սրբութեան համար մաքառող մը չէ, սկսնակի արժողութեամբ իսկ ոչ՝ նա ամբողջ Նարեկէն ոչինչ պիտի կարենայ ըմբռնել, որ Նարեկացւոյն հոգին է: Բայց եթէ ճանշնայ ու խոստովանի իր անձին մեղապարտութիւնը («Եթէ ասիցեմք եթէ մեզս ինչ մեք ոչ ունիմք, զանձինս խաբեմք. եւ ճշմարտութիւն ի մեզ ոչ գոյ»: Ա. Յով. Ա. 8) — եթէ ժայթքեցնէ իր հոգիէն զլուծմի բուն հեծեծանքներ, — ոչ երբեք յուսահատի. — այլ Աստուծոյ ողորմութեան ապաւինի, մանաւանդ բարեխօսութեամբ Ս. Առաքին, — եւ անշատելով իր ներքին իղձերն արարածականներէն՝ իր ուժերուն բնագրական թափովը նետէ ինքզինքն՝ Աստուծոյ հայրագործով թեւերուն մէջ («Նարեկին» գլխաւոր իմաստներն են ասոնք), այն ատեն կապակցութեան պիտի գտնէ իր հոգւոյն եւ Նարեկի միջեւ, այսինքն այն օրտապնդիչ գիտակցութեամբ պիտի կարենայ սփոփուիլ, թէ «իմ դերբուկ ծամբէս արդէն անցած Նարեկացին» ինչպիսի հոգեկցորդ եղբայր է, որչափ լաւ հասկըցեր է ամէն ինչ. կարցես իմ հոգւոյն պատմութիւնն է գրածը:

Այսպէս ուրեմն Նարեկացին «մէկ Տիրոջ» ծառայողներու համար միայն մխիթարութեան աղբիւր է. զի ինքն ալ մէկ Տիրոջ միայն կը ծառայէր հոգւով ու մարմնով: Իսկ մեր Ազգը՝ այնչափ տէր ունի՝ որչափ կուտակցութիւն, այնչափ աւետարան՝ որչափ օրաթերթ կամ պարբերագիր, այնչափ վարդապետ ու փրկիչ՝ որչափ նորանոր, ասուպագիր «հեղինակութիւններ», որոնք աշխարհի շրոտ հովիւներն կը հիւրընկալուին մեր ժողովրդեան կողմէ, թէ եւ ուրիշ հորիզոններու վրայ անոնք յաճախ արդէն մարած, կամ Եկեղեցւոյ Բնագանցութեան եւ Յայտնութեան շտակարով՝ մոխրացած ըլլան: Ի՞նչպէս ապա մխիթարութիւն գտնէ ժողովուրդ մը, որուն հոգին ամենակոխ ծամբայ մը դարձած է...: Ի՞նչպէս չըլլայ անոր կեանքն ու պատմութիւնը գաղափարներու յաջորդութիւն մը, եւ տեւական՝ անոր արարութիւնը:

Մարդուն բարոյական ուժերուն, եւ այնու նաեւ ֆիզիկական զօրութիւններուն հաւաքիչը — ըլլայ անհատին, ըլլայ Ազգին մէջ — քրիստոս է, որ կեանքի հարցերուն միակ անսխալ *synthèse* կազմողն եղած է բոլոր դարերու եւ յաւիտենականութեան համար: Եկեղեցին Անոր շուրջը սովոր է ժողովել բոլոր հաւատացեալները, զոր ներկայ կը դաւանի Ս. Խորհրդոյն մէջ: Արդարեւ առօրեայ Պա-

տարագ եւ Հաղորդութիւն, Օրհնութիւն, Թափօր, զանազան ժամերու եւ ժամանակներու յատուկ այցելութիւնք, միջազգային հսկայ ժողովներ, ու մահուան ժամանակ յետին թողակ... կը վկայեն թէ այդ ժողովուրդն իր Աստուծոյն, վարդապետին ու միակ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ հետ ամենօրեայ կենակցութեան մէջ է, մշտապէս մխիթարութիւն կը վայլէ Անոր մօտակօրութեան, որ խոստացած էր՝ «Ես ընդ ձեզ եմ մինչեւ ի կատարած աշխարհի»: Ահա այս կենակցութիւնն է որ հարկաւոր է մեր Ազգին բոլոր զաւակներուն. եւ այն ատեն, հին քրիստոնէից պէս, ի վիճակի կ'ըլլան թէ կրելու, թէ տոկալու, թէ ի վերջոյ յաղթանակելու, այնու որ հոգեւոր զօրքն է...: Եւ տեսէք Նարեկացին ի՞նչ հրաշալի աղօթքներ հիւսեր է ի պատիւ Ս. Խորհրդոյն: Հոս ալ ուրեմն քրիստոսի հետ կենակցողները միայն քաջ կը հասկընան այդ հոգեբուխ աղօթքները: —

Թարգմանութիւնը կատարուած է՝ «բնագիր» կոչուած թանկագին աւանդը գնահատել զիտոյող բանասիրի մը գուրգուրանքով. այս հաւատարմութիւնը կրկնապէս կը գնահատենք նկատելով Նարեկի խրթնութիւնները: Յետոյ առաջին ակնարկով արդէն կը զգանք թէ արդի հայերէնի ամէնէն յղկուն ու կուռ ոճն է, որ գործածուեր է այս գրութեան մէջ: Քասիմի թարգմանութեան լեզուն աւելի ժողովրդական է, պարզ գնացքով. մինչ Սրբազանին գործածածն աւելի դրական է, նկատի ունենալով անտարակոյս բնագրին ներքին արժէքը կամ դասական նկարագիրը: Ինչ ինչ բառեր՝ իրենց գրաբարի տարազովը կը ներկայանան թարգմանութեանս մէջ:

Գրքին սկիզբը (էջ Դ - ԺԸ) զետեղուած է լուսաւոր ակնարկ մը Ս. Գր. Նարեկացւոյ կեանքին եւ գործերուն վրայ: Իսկ ետեւը 1. ծանօթութիւնք առ իւրաքանչիւր «Բան» (347—361), 2. ծանօթութիւնք յիշատակարանի (362), 3. Յատկաւորութիւն գլուխներու. այսպէս՝ Աղօթք պատարագէ կամ հաղորդութիւնէ ետք՝ Ա, Ե, ԻԴ, ԿԷ, ԴԱ (363—364), 4. Մատենագրական ծանօթութիւն, ուր կը յիշատակուին Նարեկ Աղօթամատեանի զանազան տեղ ու ժամանակ տեսած տպագրութիւնները, մեկնութիւնները, եւ արդի հայերէնի վերածումները (365—367):

Բանասիրական այս ծոխ կազմածն ապահովաբար աւելի հրապոյր պիտի տայ Նարեկի այս նորագոյն թարգմանութեան, որուն արագ տարածումն անտարակոյս մեծ գոհունակութիւն պիտի պատճառէ Գերպ. Աշխատասիրողին: Մեր ալ ջերմագին իղձն է այդ:

Հ. ՍՐԱՊԻՈՆ ԵԿԻԱՅԵԱՆ

